

Музика О.О. Мотивація творчої активності у становленні технічно обдарованої особистості / Музика О.О. // Українська еліта та її роль у державотворенні: Наукові записки Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України. – К., 2000. – Вип.1. – С. 276-280.

О.О. Музика

МОТИВАЦІЯ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ У СТАНОВЛЕННІ ТЕХНІЧНО ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Психологічні дослідження творчості показують, що для повного розуміння її особливостей необхідний вихід за межі діяльності і врахування особистісних характеристик суб'єкта. Шлях до реалізації такого підходу відкриває застосування категорії “активність”, яка на думку К.А. Абульханової-Славської, є релевантною окресленій проблемі завдяки складності своєї структури. “Включеність в активність таких психологічних особливостей, як мотиви особистості, її спрямованість, здібності, ціннісно-сміслові орієнтації, визначає, таким чином, уже власне психологічну характеристику активності” [1; 87].

На нашу думку, цей підхід реалізовано В.О. Моляко та його послідовниками при дослідженні технічної творчості та обдарованості. Стратегії технічної творчості – це утворення свідомості, особливості яких визначаються не лише умовами задачі чи етапами її вирішення, але й особливостями пізнавального досвіду суб'єкта, структурою його здібностей, притаманними йому способами емоційної регуляції тощо.

У контексті аналізу становлення технічно обдарованої особистості велике значення має поняття творча активність. О.М. Матюшкін вважає, що “творча активність є джерелом і умовою особистісного росту підлітка і юнака, відкриття ним самого себе” [6; 7].

Творча активність трактується Е.С.Чугуновою як “комплексна характеристика особистості, що формується на основі відносно високого розвитку загальних і спеціальних здібностей і проявляється в успішній професійній діяльності, у високому рівні мотивації і відповідних соціально-психологічних установках, а також в особливостях інтелектуальних і

особистісних характеристик і спрямована на досягнення соціально значимої цілі в умовах колективної праці” [9; 12].

На думку М.С. Бургіна, В.В. Пічуріна [2], активність – це, передусім, самодіяльність. Пріоритетними для неї є особистісно значущі детермінанти (на відміну від зовнішніх спонук до діяльності). Результат активності може бути не лише зовнішнім (зміни в об’єкті, предметі діяльності), а й внутрішнім (зміни в самому діючому суб’єкті).

Основну відмінність між творчою активністю і творчою діяльністю слід шукати у джерелі активності. У діяльності – це, безумовно, її мета. В.М. Дружинін пише: “Діяльність як форма активності здійснюється, як і всі форми адаптивної поведінки, за принципом “негативного зворотного зв’язку”: досягнення цілі вичерпує цикл діяльності” [3; 157]. Умовою ефективності діяльності є узгодження цілі та результату, а для творчої активності це телеологічне відношення є зовсім необов’язковим.

Як показано Я.О. Пономарьовим, творча активність може виникати в діяльності, але зв’язана не з метою, а з “побічним продуктом”, який і є творчим результатом й іноді може зовсім не відповідати початковому задуму. Отже, якщо для нетворчої людини результатом діяльності є досягнення цілі (доцільний результат), то для творчої – найбільшою цінністю є побічні результати, новизна діяльності [5].

Провідні дослідники розглядають структуру активності як ієрархізовану систему мотивів. Так, К.А. Абульханова-Славська пише: “Активність, охоплюючи всю сферу соціально-психологічних взаємодій особистості (з суспільством, з собою), “представлена” сукупністю мотивів. У складі активності мотиви “розставлені” по своїх ціннісних “місцях” [1; 87].

Мотиви технічної творчості були предметом дослідження А.В. Антонова, В.О. Васильковського, Ю.О. Дмитрієва, О.О. Зворикіна, Є. Талейка, Т.М. Третьяк, Ю.Л. Трофімова, Е.С. Чугунової. У технічній творчості Ю.Л. Трофімов виділяє домінуючі та ситуаційні мотиви діяльності особистості. “Домінуючі мотиви, характеризуючи ієрархічну будову мотиваційної сфери, визначають

основну спрямованість особистості: спрямованість на себе; спрямованість на взаємні дії; спрямованість на задачу. Ситуаційно, в процесі діяльності, виникає багато мотиваційних утворень: пізнавальна мотивація; мотивація досягнення, уникання невдачі, ігрова і т.д.". При цьому: "Домінуючі мотиви відіграють провідну роль у формуванні рольового профілю особистості, а процесуальні - більше впливають на розгортання індивідуальної діяльності" [7; 49].

Багатьма дослідниками виділяються мотиви, які прийнято відносити до соціальних. Соціальна активність розглядається як намагання змінити щось в соціальних процесах суспільства (пов'язана з справедливістю, суспільними цінностями). У контексті даного дослідження видається доцільним говорити про соціальну детермінацію творчої активності. Соціальна детермінація творчої активності веде до намагання людини змінити своє положення в суспільстві, визначитися у власних, особистісних цінностях. Отже, це проблема не лише соціальної, а й вікової та педагогічної психології.

Безумовно, вибір технічної творчості як засобу для розвитку здібностей і самоствердження для більшості досліджуваних нами підлітків є переважно випадковим, але коли вже напрям розвитку вибрано, то основні чинники, які його мотивують, стають закономірними, оскільки детермінуються, в основному, не зовнішніми, випадковими, а стабільними внутрішніми факторами, які визначаються активністю самої особистості. Саме творча діяльність здатна зробити внутрішній світ особистості, який, на перший погляд, є обмеженим і закритим, відкритою системою, здатною до саморозвитку. Очевидно, підлітковий вік є тим рубіжним етапом в житті людини, коли інтеріоризовані соціальні норми, правила і відносини відкривають шлях до екстеріоризації.

Характер організації творчої діяльності в технічних гуртках безумовно позначається на напрямках розвитку здібностей та на їх структурі. Це положення обґрунтовано доводиться В.Д. Шадриковим, який однією із найважливіших умов розвитку здібностей вважає наявність можливості вільного вибору напрямку їх розвитку. В.Д. Шадриков цілком обґрунтовано

протиставляє нормативні (виконавські) і творчі здібності, вважаючи, що перші є необхідним етапом у розвитку других, який має забезпечити умови для якісного стрибка від виконання до творчості. Включення особистісної, мотиваційної регуляції процесів розвитку здібностей інтегрує інтраіндивідні моменти з духовно-ціннісними категоріями в єдину онтологічну модель, основною характеристикою якої є здатність до саморозвитку.

О.О. Мелік-Пашаєв стверджує, що навіть "...такі якості, які ніколи не розглядалися як спеціальні здібності (наприклад, особливості процесів узагальнення стимулів, чи навіть особистісні характеристики типу спрямованості) при розвинутому естетичному відношенні виступають як його суттєві моменти, включаються в процес художньої творчості, впливають і на рівень досягнень, визначають області найбільших удач тощо" [4; 81].

Не підлягає сумніву, що подібна генералізація має місце і в технічній творчості. Окремі моменти цього положення отримали емпіричне підтвердження, зокрема виявлено, що стратегії вирішення технічних задач, які виробляються обдарованими людьми у творчій діяльності, переносяться і на вирішення життєвих проблем.

Технічна творчість у підлітковому віці дуже часто проходить у формі групової роботи, тому підлітки неминуче зустрічаються з груповими оціночними нормами, які стають джерелом оцінки власних і чужих здібностей.

Г. Хекхаузен описує дослідження Ф. Райнберга, Б.Енструпа, С. Круга, Й. Петерса, які показали, що існує залежність між оцінкою власних здібностей і груповими нормами, котрі задаються референтною групою, до якої входять ровесники з контактної групи. Так, діти із зниженим IQ оцінюють власні здібності як середні, коли вони навчаються у допоміжній школі, і як низькі, коли вони навчаються у загальноосвітній школі [8; 338].

Слід сказати, що для обдарованих дітей є певна специфіка. Безпосередня група включення є для них джерелом самооцінки і мотивації лише на початкових етапах розвитку обдарованості. На етапі зрілої обдарованості референтна група виходить за рамки найближчого оточення і підлітки

орієнтуються не на середні нормативні показники. Джерелом мотивації є самооцінка рівня розвитку власних здібностей на основі рефлексії досягнень інших обдарованих. Таким чином, джерела мотивації складають внутрішні чинники і власна, не детермінована безпосередньо соціальною взаємодією, активність особистості.

Мотивація творчої активності – це система стійких мотивів, що відображає особистісну трансформацію взаємодії соціальних та індивідуальних чинників у стійку творчу спрямованість особистості. Це поняття характеризує стан свідомості особистості, який обумовлює пріоритет творчої діяльності в системі життєвих виборів і поведінкових стратегій, стимулює та підтримує творчий процес на всіх стадіях його розвитку. Творча активність є способом утвердження особистості, що розвивається, у системі суспільних стосунків. Мотиви творчої активності, ув'язуючись у свідомості із здібностями, стають детермінантами розвитку обдарованості.

Мотивація творчої активності не може бути обумовлена лише минулим досвідом людини чи особливостями актуальної ситуації. Творча діяльність завжди має певний вектор, спрямований у майбутнє. І це не лише близька перспектива, яка може бути об'єктивована у творчому задумі, але й далека перспектива, яка сприймається не як якісь визначені, конкретні творчі досягнення, а як досить розмиті і неясні тенденції, цілі і напрямки розвитку. Іншими словами, вибираючи творчість, обдарована особистість здійснює ціннісний вибір, який передбачає певні способи діяльності, соціальної взаємодії, самореалізації, а результат творчої діяльності у цьому контексті є у значній мірі “побічним продуктом” за термінологією Я.О. Пономарьова. Тому, мотивація творчої активності не може бути простою сукупністю мотивів, вона неминуче пов'язана і з актуальними потребами, віковими особливостями і з далекими цілями і життєвими планами.

Мотивацію творчої активності у підлітковому віці можуть підтримувати професійні установки, оскільки, на думку І.М. Кондакова, вони виражають співвідношення між уже наявним життєвим досвідом (сформовані здібності,

способи вирішення життєвих проблем) і ситуаціями професійного вибору, які містять потенції і напрямки розвитку.

Підсумовуючи, зазначимо, що формування мотивації творчо обдарованої особистості відбувається у відповідності з основними закономірностями становлення особистості, але при цьому має певну специфіку. Динаміка взаємодії внутрішніх, індивідуально-типологічних чинників із детермінуючими впливами соціального оточення приблизно така ж, як і у пересічних людей: від повної залежності до відносної автономності і самостійності. Безперечно, що ключовими моментами, які визначають саме такий вектор розвитку, є селективна функція свідомості, яка дозволяє із великої кількості пропонованих суспільством мотиваційних схем відбирати лише деякі, індивідуально-своєрідне і неповторне поєднання яких і визначає індивідуальну своєрідність і неповторність кожної особистості.

Величезне значення для становлення мотивації має здатність протистояти нормативним мотиваційним схемам, яка неминуче супроводить процес їх відбору та індивідуальної трансформації. Саме ця здатність чинити опір чинникам, що стоять на заваді розвитку і є, на наш погляд, визначальною у формуванні мотивації творчо обдарованої особистості, оскільки сприяє розвитку самостійності, оригінальності, творчої спрямованості, мотивації досягнення – якостей, які вирізняють обдаровану особистість з-поміж інших людей.

Література

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. – М.: Мысль, 1991. – 299 с.
2. Бургін М. С., Пічурін В. В. Соціальна активність людини як прояв її життєвої позиції // В кн.: Проблеми соціальної психології. Вип.2. – К.: Либідь, 1992. – С.38-44.
3. Дружинин В.Н. Психология общих способностей. – СПб.: Питер Ком, 1999. – 368 с.
4. Мелик-Пашаев А.А. Об источнике способности человека к художественному творчеству // Вопр.психол., 1998. – №1. – С. 76-82.
5. Пономарёв Я. А. Психология творчества. – М.: Наука, 1976. – 303 с.
6. Развитие творческой активности школьников / Под ред. А.М.Матюшкина. –

М.: Педагогика, 1991. – 160 с.

7. Трофимов Ю. Л. Техническое творчество в САПР (психологические аспекты). – К.: Выща школа, 1989. – 184 с.
8. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность: В 2 т. Т.2; Пер. с нем. / Под ред. Б. М. Величковского. – М.: Педагогика, 1986. – 392 с.
9. Чугунова Э. С. Социально-психологические особенности творческой активности инженеров. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1986. – 160 с.